

'Kamen najbolje odražava kontinuitet kulture na mediteranskom području'

Reporter Navigarea bio je na 24. simpoziju kamenarstva u Pučišćima na Braču, kojem su prisustvovali doajeni hrvatske arhitekture, te otkriva zašto bi kamen, poput voda i šuma, trebalo smatrati nacionalnim blagom

Arhitekt i član ocjenjivačkog suda Nenad Fabijanić dodijelio je nagradu Tripun Bokanić arhitektu Emilu Šverku

TEKST Željko Žutelija
FOTO Pero Dragičević
i arhiva Klesarske škole Pučišća

Kad govorimo o vodama i šumama, našim najvažnijim prirodnim resursima, često i nehotice zapostavljamo još jedno, jednako vrijedno nacionalno blago - kamen. Od Istre i dalmatinskog zaleđa do hrvatskih otoka izdašna su nalazišta raznovrsnog i kvalitetnog kamena, a stoljetna tradicija njegova branja i obrade prepoznata je ne samo u nas, nego i u svijetu.

Na zemljopisnoj karti svijeta kao otok kamena posebno je ubilježen Brač, o čijem su se kamenom bogatstvu i njegovoj primjeni vodile mnoge znanstvene i medijske rasprave, među kojima su se isprepletali mitovi i stvarnost. Stručnjaci, primjerice, još nisu jedinstveni u procjeni je li Bijela kuća u Washingtonu djelomično građena i od bračkog kamena ili su posrijedi nedokazane tvrdnje objavljene u uglednom New York Timesu.

Borba s kamenom stoljećima je obilježavala život na otoku. Za pripremu komadića obradive zemlje trebalo je ukloniti naslage kamena kojim je većim dijelom bila prekrivena i tako su nastali suhozidi, gromače ili gomile, veličanstvena pučka arhitektura mediteranskog područja, ovjekovječena na slikama Otona Glihe, koja bi se po važnosti i grandioznosti mogla uspoređivati s egipatskim piramidama. Nastambe za ljude i stoku gradile su se od kamena, jedina raspoloživa materijala siromašnog stanovništva. Iznimno težak posao u kamenolomima, osobito u doba uporabe najprimitivnijih alata, za mnoge je naraštaje, naviknute na suživot s kamenom, bio temelj egzistencije i uvjet opstanka, osobito nakon pošasti filoksere koja je potkraj 19. stoljeća poharala dalmatinske vinograde. Mnogi su „kamenolomci“ - narušena zdravlja i u preranoj životnoj dobi - izgubili bitku s kamenom.

Kamenarstvo u Pučišćima započelo je 1455. godine, kad je graditelj Andrija Aleši od braće Tomašić zakupio kamenolom u uvali Veselje. U njega su dolazili Juraj Dalmatinac, Nikola Firentinac i drugi veliki graditelji toga doba, birajući kamen od kojeg su gradili svoje monumentalne građevine.

Berači i obrađivači kamena namijenjena građevinarstvu u tom su zahtjevnom i opasnom poslu morali ovladati posebnim vještinama kojima su ga zadivljujućom požrtvovnošću i upornošću pretvarali u cijenjeni i vrlo traženi materijal za gradnju sakralnih i svjetovnih građevina. U bitno drukčijim, mnogo povoljnijim okolnostima, bitka s kamenom - u koji je upisana obiteljska povijest mnogih bračkih naraštaja - traje i danas.

U svibnju 2023. godine, u organizaciji Klesarske škole u Pučišćima, održan je 24. simpozij kamenara, jedinstvena manifestacija kojom se obilježava i njeguje petostoljetna tradicija kamenarstva u tom mjestu. Klesarska škola u Pučišćima, jedina takva u nas i jedina obrazovna ustanova tog tipa u Europi, tradicionalnim organiziranjem simpozija pridonosi suvremenom vrednovanju djelatnosti koja je u svojoj dugoj povijesti imala mnoge uspone i padove, a danas se pred njom otvaraju nove gospodarske, kulturološke i obrazovne perspektive. Potvrđeno je to i na trodnevnom simpoziju na kojem su kao predavači sudjelovali eminentni domaći i inozemni stručnjaci s područja arhitekture, geodezije, građevinarstva, kamenarstva i drugih disciplina, od kojih su se neki uključivali videovezom, ukazujući na neslućene potencijale prirodnog bogatstva u prožimanju sa suvremenom tehnologijom i novim znanstvenim dostignućima.

Klesarska škola Pučišća, u suradnji s Oris Kućom arhitekture, u završnom dijelu simpozija dodijelila je nagrade „Tripun

Bokanić“ za iznimna ostvarenja i postignuća na području oblikovanja u kamenu. Nagrada je nazvana po renesansnom klesaru i graditelju Tripunu Bokaniću rodom iz Pučišća. Radove pristigle na natječaj ocjenjivao je stručni žiri u sastavu akademik Nikola Bašić, dipl. ing. arh., akademik Dinko Kovačić, dipl. ing. arh., prof. Nenad Fabijanić, dipl. ing. arh. i Zdravko Matijašić, majstor klesar.

Ocjenjivački sud, sastavljen od doajena hrvatske arhitekture i vrhunskog majstora klesara, za najuspješnija arhitektonska ostvarenja odabrao je hotel Ambasador u Splitu (arhitekti Neno Kezić, Nora Roje i Emil Šverko), hotel Emotheo u Imotskom (Studio Ante Murales/Ante Nikša Bilić) i uređenje Starog grada Zrinskih u Kraljevici (Ira Rechner Šustar, Tatjana Baković Kukoč i Enija Kukoč).

U kategoriji najuspješnije oblikovana uporabnog predmeta nagrađen je Srđan Lukšić za projekt grobnice obitelji Lukšić i Rendić, oplemenjene diskretnim porukama, simbolima i suptilnim profilacijama.

U kategoriji publicističkog, znanstveno-istraživačkog i teorijskog rada za monografiju „Marko Andrijić egregius et prudens magister“ nagrađen je korčulanski autor Goran Nikšić, dipl. ing. arhitekture, koji se desetljećima bavi urbanističkim i arhitektonsko-kiparskim temama.

Svi nagrađeni autori pokazali su neiscrpne mogućnosti kreativnog oblikovanja u kamenu. Uporaba kamena pridonijela je kvaliteti izvedbe i estetskom dojmu nagrađenih projekata.

Veliki portugalski arhitekt Álvaro Siza, dobitnik Pritzkerove nagrade, dobio je posebno priznanje „Tripun Bokanić“ za doprinos hrvatskoj arhitekturi u kamenu. Njegova Kapela Preobraženja Gospodinova, ugrađena u padinu na najvišem dijelu imanja baroknog dvorca Miljana, zatvoreni je volumen

'Kamen se prilagođava najsuvremenijim tehnologijama, ali uvijek ostaje svoj, predodređen za vječnost', kaže arhitekt Dinko Kovačić

obložen blokovima pješčenjaka i remek-djelo kojim je obilježio hrvatsku sakralnu arhitekturu, kako je to suptilno obrazložila teoretičarka arhitekture Vera Grimmer, urednica časopisa Oris.

Drugi dan simpozija u Pučišćima bio je predviđen za posjet Klesarskoj školi i kamenolomu tvrtke Jadrankamen. Klesarska škola, osnovana 1909. godine, jedina je takva škola u Hrvatskoj, a njezina diploma vrijedi u cijelom svijetu. Na čelu škole je ambiciozna i, osobito kad je posrijedi uključenost u projekte EU-a, vrlo angažirana ravnateljica Tamara Plastić koja je naslijedila proslavljenog ravnatelja Tončija Vlahovića, zbog svojih zasluga proglašenog počasnim građaninom Pučišća.

Denis Nižetić, nastavnik i voditelj radionice Klesarske škole u Pučišćima, ističe kako učenici – nakon stjecanja teoretskih i praktičnih znanja obrade kamena – postaju vrsni majstori, a vrlo cijenjena diploma omogućuje im zapošljavanje na svim kontinentima.

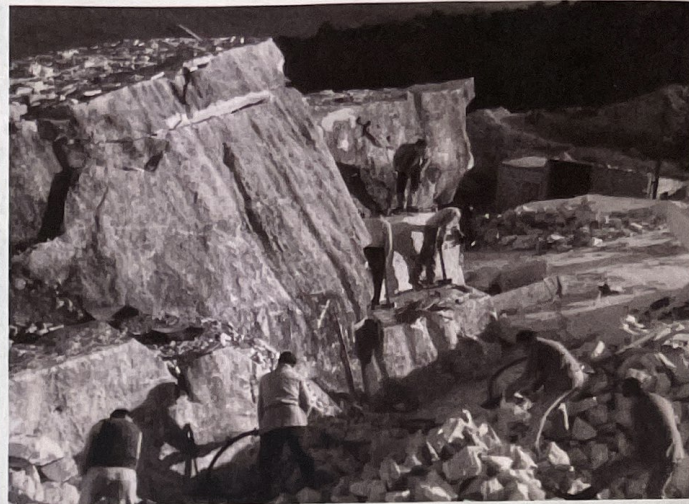
„Iako bih volio da ih većina ostane u domovini i svojim se umijećem posvete našoj kulturnoj baštini, odlasci su neminovni jer je potražnja za klesarima i restauratorima vrlo velika. Broj polaznika, nažalost, u postupnom je padu, zbog manjeg broja učenika u osnovnim školama, ali i zbog opće demografske situacije. Nekad ih se upisivalo petnaestak na godinu, sada znatno manje, ali ohrabrujuće je to što se upisuju

Arhitekti Dinko Kovačić i Nikola Bašić razgledavaju izložbu nagrađenih radova (gore desno); Klesarska škola u Pučišćima (gore lijevo)

Ravnateljica Klesarske škole u Pučišćima Tamara Plastić i Rodrigo Lobo d'Avila kojem je uručila nagradu za Álvaro Sizu, velikog portugalskog arhitekta

Tradicija kamenarstva u Pučišćima počinje 1455. godine, a berači i obrađivači kamena za građevinarstvo morali su ovladati posebnim vještinama

i djevojke. Ove se godine školuje ukupno pedesetak učenika, od čega sedam učenica. Polaznici Klesarske škole dolaze iz svih županija, čak ih je više s kontinenta nego s otoka.

Nakon trogodišnjeg školovanja učenici stječu diplomu majstora klesara i mogu otvoriti samostalni obrt, a nakon četverogodišnjeg školovanja diplomu tehničara. Nakon toga polažu državnu maturu i mogu se upisati na željeni studij, najčešće na Akademiju likovnih umjetnosti, Arhitektonski ili Građevinski fakultet“, kaže Nižetić.

Prostrana radionica prepuna je učeničkih radova, od rozeta, stupova i kapitela do apstraktnih oblika. Turisti neprestano navraćaju u radionicu i dive se stvaralačkom umijeću polaznika škole. Nastavnici s učenicima rade i individualno, a one najtalentiranije potiču na zahtjevnije zadaće. Praksa je u sustavu naobrazbe iznimno važna. Otprilike dvije trećine nastave u trogodišnjoj izobrazbi posvećeno je praktičnom radu, a trećina teoretskom. Na četvrtoj godini taj je omjer obrnut - dvije trećine nastave teoretska je izobrazba.

Potražnja za klesarima je velika, osobito nakon potresa kojim su pogođeni Zagreb i petrinjsko područje, a klesari su plaćeni znatno iznad hrvatskog prosjeka. Kako je klesarskog posla više nego klesara, Denis Nižetić s optimizmom gleda na budućnost tog zvanja. Neprestanim ulaganjem u obnovu postojeće zgrade i izgradnjom novog aneksa, Klesarska škola u Pučišćima trebala bi postati sve privlačnija novim polaznicima

Akademik Nikola Bašić, autor čuvenih Morskih orgulja u Zadru, smatra da je u arhitekturi i građevinarstvu nužno vraćati se kamenu kao prirodnom materijalu

Potražnja za klesarima je velika, osobito nakon potresa kojima su pogođeni Zagreb i petrinjsko područje, a klesari su plaćeni znatno iznad prosjeka

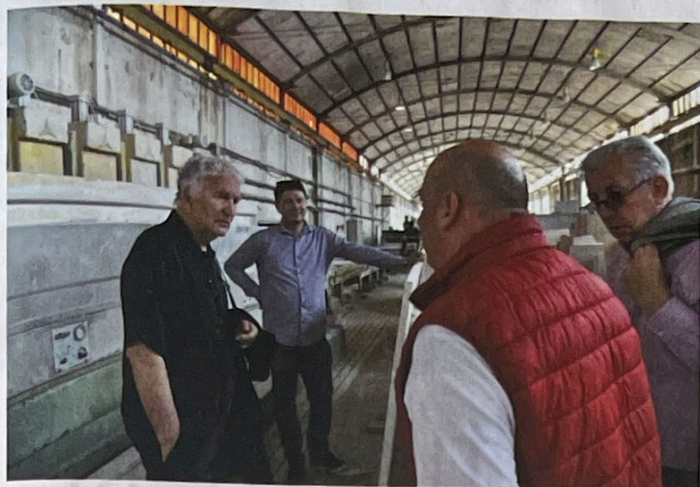
i biti jamac sigurnog zapošljavanja i dobro plaćenog posla. Jadrankamen je u bivšoj državi bio jedno od najuspješnijih poduzeća s izvrsnim izvoznim rezultatima. Paradoksalno je da je u samostalnoj hrvatskoj državi, u poznatom pretvorbenom grabežu svega vrijednog što je preostalo od bivšeg sustava, tvrtka doživjela najteže trenutke u svojoj povijesti. Nekadašnji ponos Pučišća, Brača i cijele Dalmacije otišao je 2012. godine u stečaj, a od tristotinjak radnika ostalo ih je manje od pola. Mukotrпно izvlačenje tvrtke iz ponora počelo je s novim vlasnikom, hrvatskim iseljenikom u Kaliforniji, koji postupnim, ali dobro planiranim ulaganjem revitalizira tvrtku i otvara joj nove perspektive. Priprema se gradnja novog pristaništa za brodove kojima se kameni blokovi i proizvodi od kamena odvoze do odredišta.

Načelnik općine Pučišća Marino Kaštelan, u pozdravnom govoru sudionicima Simpozija o kamenarstvu, istaknuo je da vjeruje u renesansu Jadrankamena i pučiškog kamenarstva u kojem, osim eksploatacije kamena i povećane proizvodnje gotovih proizvoda znatnim dijelom namijenjenih izvozu, veliku ulogu imaju i specijalizirane klesarske radionice, usredotočene na restauraciju spomenika kulture. Jedna od takvih je i radionica Stipe Vrandečića, lanjskog dobitnika Nagrade za životno djelo Općine Pučišća.

Kamenolom i goleme proizvodne hale, koje vane za obnovom i ulaganjima, prostiru se na površini većoj od milijun četvornih metara. Duboki rezovi u bračku kamenu utrobu na mnogim se mjestima doimaju apokaliptično. Krajolik podsjeća na predodžbu o životu na nekom drugom, nenastanjenom planetu. Laiku se nameće pitanje kako prirodi vratiti barem dio onoga što joj je oduzeto branjenjem kamena, kako „transplantirati“ biljni pokrov na mjesta na kojima je teškim strojevima izvađena utroba otoka. U proizvodnim halama goleme su količine

obrađenih kamenih ploha, spremnih za rezanje na manje dimenzije. Rad u kamenu i s kamenom, unatoč uporabi suvremene mehanizacije i sofisticiranih strojeva, jedva je zamisliv napor. To se može osjetiti tek u neposrednom sučeljavanju s tim kamenim prostranstvom u kojem opstaju samo najizdržljiviji i najvještiji zaljubljenici u kamen. Gotovim proizvodima oblažu se pročelja zgrada, rade stube i potporni stupovi, podovi i kuhinjske plohe, ograde i pristupni prilazi, a u pozadini tog „ušminkavanja“ života vrijedne su ruke berača kamena i majstora klesara. Boravak usred tog pomalo zastrašujućeg prirodnog fenomena nikoga ne može ostaviti ravnodušnim.

Šećem kamenolomom s akademikom Nikolom Bašićem, s neminovnim asocijacijama na njegove Morske orgulje u Zadru, najusavršeniji kameni instrument na svijetu na kojem more danonočno sklada morske simfonije, i pažljivo slušam njegova poluglasna razmišljanja.

„Govoriti o kamenu u vremenu u kojem svijet sve više prima virtualnu dimenziju, koji je dematerijaliziran i koji stremi prema ljudskoj dematerijalizaciji – možda i nekom mističnom, religijskom ili samouništavajućem stanju – znači vraćati se esencijalnoj ljudskoj supstanciji. Čovjek i kamen pripadaju ovoj Zemlji, ovom svemiru. Vraćati se kamenu u arhitekturi i građevinarstvu, kamenu kao prirodnom materijalu kojem i mi organički pripadamo, kao što on pripada nama, povratak je u elementarno stanje. To je susret s istinom. I to je dirljivo. Kamen je sinonim za istinu. Kad stigneš do kamena, nema više laži ni surogatnih materijala. Govoreći o kamenu, govorimo o iskonskom, izvornom stanju materije. To je arhaična materijalna supstancija. Kamen je u arhitekturi trajna vrijednost, neumorni putnik kroz vrijeme. Suprotstavljen je današnjoj potrošačkoj efemernosti, kratkotrajnosti kojoj su izložene perlice za rublje ili bilo koji kratkovječni, potrošni aparat. Vraćanje kamenu zapravo je vraćanje često zlorabljenom pojmu održivosti. To zahtijeva repositioniranje arhitekture s područja potrošačkog dizajna na područje kulture. Arhitektura bi trebala izražavati pripadnost kulturi i mjestu na kojem nastaje. Kontinuitet te kulture na mediteranskom području najbolje odražava kamen“, kaže Nikola Bašić.

Simpozij kamenarstva, Klesarska škola, Jadrankamen, kamenolom... to je okvir života u malom mjestu, u Pučišćima na Braču, otoku kamena.

Kamena o kojem akademik Dinko Kovačić kaže:
„Kamen i čovjek od samih su početaka zajedno i trebaju

jedan drugog. Kamen, osluhnete li ga dobro, ima sve atribute živog bića – ljepotu, zvuk, tonalitet... U kamenu je sve zapisano. Da ga nema, tko bi znao kakve su povijesti prije nas prohujale našim planetom? Jedan je brački pjesnik rekao: 'I kad nas ne bude, govorit će stinje...'

Kamen je prilagodljiv i poslušan, prilagođava se najsuvremenijim tehnologijama, ali uvijek ostaje svoj, predodređen za vječnost. U dogovoru i prijateljstvu s ljudima pretvara se u čudesne oblike, u svjetovnoj i sakralnoj arhitekturi, u svakidašnjem životu. Uvijek je tu, kao čovjekov pratitelj i oslonac. U njemu su pohranjena sva naša sjećanja. Po kamenu najlakše i najdublje prepoznajemo svoj zavičaj.

Još nam nedostaje jedna opća, univerzalna spoznaja o kamenu. Govorimo o svakom detalju i svakom ukrasu na Dioklecijanovoj ili nekoj drugoj palači, ali nemamo snage sučeliti se s izvornošću materijala od kojih su nastale. Konzervatori doslovce čuvaju postojeće, ali zanemaruju da se sve kreće i pomiče, da nekamo ide. Obnova je konzerviranje, čuvanje postojećeg bez imalo pomaka, što je protuprirodno.

Uvjeren sam da ni kamen, ni kuće, ni ljudi nemaju brida jer brid je podjela, a samo je iskreni dogovor pravi život u vječitom kretanju. Kamen nas vraća na nas same i od nas traži samo da ga poštujemo. I kao da nam kaže: vrijediš onoliko koliko te ima u drugim ljudima“, kaže Dinko Kovačić, doajen dalmatinske arhitekture, obožavatelj ptica, cvijeća, pjesme i kamena.

Majstor klesar Zdravko Matijašić i arhitekt Dinko Kovačić (gore desno) i proizvodna hala Jadrankamena (gore lijevo) koji doživljava procvat s novim vlasnikom, Hrvatom iz Kalifornije

Doajeni hrvatske arhitekture

Nenad Fabijanić, Dinko Kovačić i Nikola Bašić bili su s majstorom klesarom Zdravkom Matijašićem u ocjenjivačkom sudu

